

Jarmo Aulu

Lastensuojelun sijaishuoltoyksikön omaohjaajien vuorovaikutustaidot ja niiden kehittäminen

Opinnäytetyö

Kevät 2017

SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Tutkinto-ohjelma: Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Sosionomi (AMK)

Tekijä: Jarmo Aulu

Työn nimi: Lastensuojelun sijaishuoltoyksikön omaohjaajien vuorovaikutustaidot ja niiden kehittäminen

Ohjaaja: Minna Zechner

Vuosi: 2017

Sivumäärä: 41

Liitteiden lukumäärä: 1

Opinnäytetyöni tarkoitus oli tutkia lastensuojelulaitoksessa työskentelevien omaohjaajien näkemyksiä vuorovaikutustaidoista ja erityisesti saada selville kehittävätkö he omia vuorovaikutustaitojaan ja millä tavoin. Työelämäyhteytenäni oli Länsi-Suomessa sijaitseva yksityinen lastensuojelulaitos. Tutkimusaineiston keräsin sähköpostitse kyselylomakkeilla. Kyselyyn vastasi seitsemän omaohjaajana toimivaa lastensuojelutyöntekijää. Aineiston keruu tapahtui marraskuussa 2014.

Johdannossa käyn läpi yleisesti sosiaalialan työtä ja avaan jo hieman tutkimuksen kontekstia. Toinen luku käsittelee tutkimuksen tarkoitusta, toteutusta ja tutkimusky-symyksiä. Kolmosluvussa esittelen laajemmin kontekstia, jossa paneudun lastensuojelun periaatteisiin ja sitä ohjaavaan lainsäädäntöön sekä omaohjaaja -menetelmään. Teoriaosuudessa käsittelen yleisesti vuorovaikutusta eri näkökulmista ja tarkastelen omaohjaajan ja nuoren välistä vuorovaikutusta. Lopuksi kerron tutkimuksen tuloksista ja teen niiden pohjalta yhteenvedon.

Opinnäytetyöstäni nousee esiin omaohjaajien näkemys siitä, että vuorovaikutus on tärkeää lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä. Tutkimustuloksista käy ilmi, että vuorovaikutustaidot ja niiden kehittäminen ovat keskeisessä osassa lastensuojelutyössä. Näyttää siltä, että toimivan vuorovaikutussuhteen muodostuminen omaohjaajan ja nuoren välille ei ole itsestäänselvyys, vaan joskus se voi olla pitkä ja haastava prosessi.

Avainsanat: lastensuojelu, sijaishuolto, vuorovaikutus, omaohjaaja

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: Social Services and Health Unit

Degree programme: Social Services Degree Programme

Specialisation: Bachelor of Social Services

Author/s: Jarmo Aulu

Title of thesis: Personal advisors' interaction skills and developing them in a child protection foster care unit

Supervisor(s): Minna Zechner

Year: 2014

Number of pages: 41

Number of appendices: 1

The purpose of my thesis was to examine the personal advisors' views on interaction skills. I especially wanted to find out whether they practice their own interaction skills and how. I had a private child protection unit in Western Finland as my working life contact. I gathered the research data on a questionnaire sent via email. There were seven respondents all working as a personal advisor in child protection. The data was gathered in November 2014.

The introduction goes over the social work in general and opens up the context a little. The second chapter covers the purpose and the implementation of the research and it also includes the research questions. The context of the study is explained more extensively in the third chapter. It introduces the principles of child protection, the relevant laws as well as the personal advisor method. The theory chapter defines interaction from various angles and the focus is on the interaction between a young and a personal advisor. In the last two chapters I lay out the findings and summarize them.

The personal advisors' views on the importance of interaction when working with children can be seen in my thesis. The results show that improving your interaction skills is essential in child protection. It seems that forming a functioning relationship between a child and a personal advisor isn't always given. The process can be time-consuming and challenging.

Keywords: child protection, foster care, interaction, personal advisor

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ	4
Käytetyt termit ja lyhenteet	5
1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	8
2.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	8
2.2 Laadullinen tutkimus	9
2.3 Kysely	9
2.4 Aineiston analysointi	11
3 LAPSEN TURVALLINEN ARKI	12
3.1 Avohuolto, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto	13
3.2 Omaohjaaja – sijoitetun lapsen tuki ja turva.....	16
4 VUOROVAIKUTUS	19
4.1 Sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssit	20
4.2 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus	22
5 OMAOHJAAJA TOIMII NUORELLE PEILINÄ	24
5.1 Toimivaa vuorovaikutusta	24
5.2 Hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiseen vaikuttavat tekijät	25
5.3 Vuorovaikutustaidot	26
5.4 Vuorovaikutustaitojen kehittäminen	27
6 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	29
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	31
LÄHTEET	36
LIITTEET	40

Käytetyt termit ja lyhenteet

Lapsi / nuori	Termit lapsi ja nuori ovat tässä työssä synonyymeja. Molemmilla tarkoitan alle 18-vuotiasta henkilöä.
LOS	Lasten oikeuksien sopimus.
LSL	Lastensuojelulaki.

1 JOHDANTO

Sosiaalialan työ on ihmissuhdetyötä, jossa vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen merkitys korostuu. Sosiaalialalle pyrkivän vuorovaikutustaidot joutuvat koetukselle jo opintojen pääsykoevaiheessa, jossa haastatteluiden ja ryhmätilanteiden pohjalta alalle soveltumattomat karsitaan pois. Vuorovaikutustaitojaan ja -tapojaan on hyvä säännöllisesti pohtia ja käytyjä vuorovaikutustilanteita analysoida. Tony Dunderfelt (2016, 8-9) kuvaa ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta käsitteellä sosiaalinen kenttä. Se perustuu kokemukseen, että ihmisten välille muodostuu tila, joka ei ole nähtävissä, mutta muuten aistittavissa. Sosiaalinen kenttä on sanallisten ja sanattomien viestien muodostama kokemuksellinen tila kahden tai useamman ihmisen välillä. Sosiaalisen kentän voidaan nähdä muodostuvan sanoista, kielenkäytöstä, äänensävyistä ja -korkeudesta sekä liikkeistä, ilmeistä, eleistä, tuoksuista ja kosketuksesta. Kaikki edellä mainitut tekijät vaikuttavat ihmisen kokemukseen vuorovaikutustilanteesta. Kun ihmisen perustarpeet on tyydytetty, hyvinvointi perustuu pitkälti vuorovaikutussuhteisiin (Bardy & Heino 2013, 19).

Opinnäytetyöni käsittelee lastensuojelulaitoksessa asuvien nuorten omaohjaajien näkemyksiä vuorovaikutuksesta nuorten kanssa työskennellessään. Eritoten halusin selvittää kehittävätkö omaohjaajat aktiivisesti vuorovaikutustaitojaan ja millä tavoin. Lastensuojelulaitokset ovat lastensuojelun sijaishuollon yksiköjä (Lastensuojelun käsikirja, [viitattu 6.4.2017]). Sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuollon tarpeen arvioinnista ja täytäntöönpanosta vastaa sosiaalityöntekijä. Sijaishuolto nähdään aiheelliseksi, mikäli lapsen kasvu ja kehitys ovat vaarantuneet hänen oman toimintansa tai ulkopuolisten tekijöiden seurauksena. Lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit ja koulukodit sekä vastaanottokodit ja nuorisokodit. Lastensuojelulaitokset voivat olla valtion, kuntien tai yksityisten toimijoiden ylläpitämiä. Muita sijaishuollon muotoja ovat esimerkiksi perhehoito ja ammatillinen perhekotit. Nämä ovat yleensä lastensuojelulaitosta kodinomaisempia ratkaisuja ja siitä syystä ensisijaisia sijoitusmuotoja laitoshuoltoon nähden.

Halusin lähestyä aihetta nimenomaan työntekijöiden näkökulmasta, koska sitä on vähemmän tutkittu. Nuorten näkökulmaan pohjautuvia tutkimuksia on enemmän

(ks. Hotari 2007, Jokinen 2011, Kivistö 2006). Aihe on läheinen, koska olen työskennellyt useammassakin sijaishuollon yksikössä. Olen saanut työkokemukseni kautta näkemystä vuorovaikutuksen merkityksestä sijaishuollon ammattilaisten ja nuorten välisissä suhteissa ja halusin tutkia sitä lähemmin. Työelämäyhteytenä tutkimuksessani oli Länsi-Suomessa sijaitseva yksityinen lastensuojelulaitos. Tutkimuksen toteuttamisen aikaan laitoksessa asuvat nuoret olivat iältään 14-17 vuotta. Tutkimukseni tavoitteena oli tuottaa tietoa ja saada myös työntekijät pohtimaan vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen merkitystä osana ohjaajan työtä lastensuojelulaitoksessa.

Opinnäytetyössäni käytin lähteinä sosiaalialan kirjallisuutta ja verkkolähteitä. Aineiston keräsin sähköpostilla lähetettyjen kysymyslomakkeiden avulla. Lomakkeet lähetin työelämäyhteytenä toimineen lastensuojelulaitoksen työntekijöille tarkoitukseni saada ammattilaisten näkemyksiä vuorovaikutukseen liittyen sekä tietoa vuorovaikutustaitojen kehittämiseen soveltuvista menetelmistä. Olin nimenomaan kiinnostunut omaohjaajan ja omaohjattavan, eli nuoren, välisestä vuorovaikutuksesta – en niinkään työntekijöiden keskinäisestä. Omaohjaajuus on lastensuojelulaitoksiin juurtunut työmenetelmä, jossa lapselle nimetään tämän henkilökohtaisista asioista vastaava työntekijä (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Omaohjaaja on aikuinen, jolla on pääasiallinen vastuu sijoitetun lapsen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista (Kempainen 2000, 121).

Avoin ja luottamuksellinen suhde työntekijän ja nuoren välillä on edellytys lastensuojelutyötä tehtäessä. Hyytinen (2013, 259) pitää luottamusta ensisijaisena elementtinä sekä lapsen että aikuisen kanssa luotavassa työskentelysuhteessa. Hyytisen mukaan työntekijän tulee lähtökohtaisesti luottaa asiakkaaseen. Työntekijän pitää hankkia asiakkaan luottamus, ei päinvastoin. Suhteen luomisen kannalta työntekijän vuorovaikutustaidot ovat avainasemassa. Seuraavassa luvussa käyn läpi tutkimuksen toteutuksen ja tutkimuskysymykset.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Omat kokemukseni lastensuojelutyöstä ovat herättäneet mielessäni monenlaisia kysymyksiä. Ohjaajan työskentely voi kuormittuneessa tilassa muuttua rutiininomaiseksi. Työ pitää osata ottaa työnä, mutta on muistettava, että toimenpiteet kohdistuvat aina toiseen ihmiseen ja tämän elämään. Sen lisäksi, että halusin opinnäytetyöni käsittelevän lastensuojelutyötä, halusin liittää siihen jollain tapaa myös itsensä kehittämisen tematiikan. Bardy (2013, 77) näkee ammatillisen identiteetin tutkimisen ja kehittämisen olevan selviytymisen ehto lastensuojelutyössä. Hänen mukaansa lastensuojelussa ja ihmistyössä ylipäättään pitää voida pysähtyä tutkimaan suhdetta itseen ja muihin. Uhkakuviksi hän listaa riittämättömyyden tunteen ja leipääntymisen, joka tekee ihmisestä välinpitämättömän tai jopa vihamielisen.

Tutkimukseni tavoitteena oli tehdä näkyväksi vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen sekä niiden kehittämisen merkitys nuorten kanssa tehtävässä työssä. Tutkimusta suunnitellessani keskityin selvittämään, miten omaohjaajat kehittävät vuorovaikutustaitojaan. Toteutin tutkimuksen siten, että sen pohjalta on mahdollista selvittää myös omaohjaajien näkemyksiä vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen merkityksestä heidän päivittäisessä työssään nuorten kanssa. Tutkimuskysymykset ovat kaikki omaohjaajan näkökulmasta asetettuja ja muotoutuivat seuraavasti:

- Millainen vuorovaikutussuhde on toimiva nuoren ja omaohjaajan välillä?
- Mitkä seikat edesauttavat tai estävät toimivan vuorovaikutussuhteen kehittymistä nuoren ja omaohjaajan välille?
- Millaisena omaohjaajat näkevät omat ja muiden ohjaajien vuorovaikutustaidot?
- Millaisia kehittämistarpeita omaohjaajat arvioivat olevan omissa ja kollegoiden vuorovaikutustaidoissa?

2.2 Laadullinen tutkimus

Laadullisesta tutkimuksesta kirjoitan mukaillen Laitisen ja Lavin (2012) opinnäytetyötä. Opinnäytetyön lähestymistavaksi valitsin kvalitatiiviset eli laadulliset tutkimusmenetelmät. Kvalitatiivisia menetelmiä hyödynnetään, kun tavoitteena on saada tietoa ihmisten toimintatavoista ja heidän rakentamistaan merkityksistä (Tuomi 2007, 97). Laadullisilla tutkimusmenetelmillä ei pyritä niinkään löytämään totuutta tarkasteltavasta aiheesta, vaan kuvauksia siitä, miten ihmiset kokevat oman todellisuutensa (Vilkkä 2005, 97–98). Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 164).

Kvalitatiivisille tutkimusmenetelmille on ominaista, että tiedonantajia on suhteellisen vähän ja heidät on tarkoituksenmukaisesti valittu (Tuomi 2007, 97). Tutkittavat henkilöt tulisi valita, siten, että heillä on mahdollisimman paljon tietämystä tutkittavasta asiasta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tärkeää on asian tai ilmiön kuvaaminen ja ymmärtäminen, ei tilastollinen yleistettävyyys (Tuomi & Sarajärvi 2011, 85-86). Siksi tiedonantajia ei valita satunnaisesti.

Opinnäytetyöni aihe huomioon ottaen oli mielekästä hyödyntää laadullisia tutkimusmenetelmiä. Sen lisäksi, että halusin selvittää omaohjaajien menetelmiä vuorovaikutustaitojensa kehittämiseen, halusin saada selville heidän kokemuksiaan vuorovaikutussuhteesta nuoriin ja sen merkityksestä heidän päivittäisessä työssään.

2.3 Kysely

Aineistonkeruumenetelmänä minun oli tarkoitus käyttää puolistrukturoitua haastattelua eli teemahaastattelua. Haastattelut olin ajatellut toteuttaa paikan päällä työelämäyhteytenäni toimineessa lastensuojelulaitoksessa. Aikataulullisten ongelmien vuoksi päädyimme yhdessä tutkimukseen osallistuvien kanssa toteuttamaan aineistonkeruun sähköisesti. Aineistonkeruumenetelmänä käytin kysymyslomaketta, jonka laadin jo tekemäni teemahaastattelurungon pohjalta. Laatimani kysymykset asettelin siten, että niiden pohjalta saisin mahdollisimman kattavat vastaukset edellä mainittuihin tutkimuskysymyksiin.

Kysely on aineistonkeruumenetelmä, jossa kysymysten muoto on vakioitu – eli kaikilta kyselyyn vastaavilta kysytään samat asiat, samalla tavalla ja samassa järjestyksessä (Hirsjärvi ym. 2009, 182). Kyselyssä vastaaja itse lukee kysymyksen ja vastaa siihen. Kyselylomaketta käytetään, kun halutaan saada selville henkilön mielipiteitä, asenteita, ominaisuuksia tai käyttäytymistä. Kyselyn voi toteuttaa postitettuna tai internetissä. Itse käytin sähköpostin liitteenä lähetettyä kyselylomaketta. Vastaukset tulivat niin ikään sähköpostin liitetiedostoina.

Lomakekyselyssäni käytin avoimia kysymyksiä, jotta vastaaminen helpottuisi. Tuomen ja Sarajärven (2011, 73) mukaan avoimia kysymyksiä käytettäessä vastaaja voi kertoa asiasta omin sanoin ja haluamallaan laajuudella. Ensimmäiseksi kysyin, miten vastaaja määrittelee vuorovaikutuksen. Tämän jälkeen kysyin, millaisena vastaaja näkee toimivan vuorovaikutussuhteen nuoren ja omaohjaajan välillä ja mitkä tekijät edesauttavat tai toisaalta estävät sen muodostumisen. Seuraava aihealue käsitteli vuorovaikutustaitoja yleisesti sekä vastaajien omien vuorovaikutustaitojen vahvuuksia ja heikkouksia. Kysyin myös, miten vastaajan työyhteisössä huomioidaan työntekijöiden vuorovaikutustaidot. Viimeinen osio painottui vuorovaikutustaitojen kehittämiseen. Siinä tiedustelin vastaajilta, miten heidän mielestään vuorovaikutustaitoja voi parhaiten kehittää ja kehittävätkö he tietoisesti omia vuorovaikutustaitojaan ja millä tavoin. Lopuksi kysyin parannusehdotuksia vastaajan omien sekä työyhteisön sisäisten vuorovaikutustaitojen kehittämiseen.

Aineistonkeruumenetelmän muututtua sovin vastaajien kanssa, että esitän tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä sähköpostitse ja he voivat halutessaan tehdä lisäyksiä vastauksiinsa. Lähetin kyselyn vastaajille sähköpostin liitteenä 22.10.2014 saatesanojen kera. Yhteensä kahdeksasta vastaanottajasta seitsemän vastasi kyselyyn. Nopeimmat vastaukset sain jo saman päivän iltana ja viimeinen tuli kolme viikkoa myöhemmin. Vastaukset analysoituani en kokenut tarvetta tarkentaviin kysymyksiin. Kaikki kyselyyn vastanneet toimivat omaohjaajina.

2.4 Aineiston analysointi

Yksi tutkimuksen tärkeimmistä vaiheista on aineiston analyysi (Hirsjärvi ym. 2009, 224-225). Tässä vaiheessa tutkijalle selviää, minkälaisia vastauksia hän on saanut tutkimuskysymyksiinsä. Aineiston analyysin kannalta tärkeintä on oikeanlaisen analyysitavan valitseminen. Analyysivaihe koetaan usein haastavaksi kvalitatiivisessa tutkimuksessa, koska sen toteuttamisvaihtoehtoja on niin paljon. Analyysimenetelmänä käytin laadulliselle tutkimukselle tyypillistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi mahdollistaa monenlaisen tutkimuksen ja siinä on tavoitteena saada tutkittavasta aiheesta kuvaus yleistetyssä ja tiivistetyssä muodossa (Tuomi & Sarajärvi 2011, 91, 97).

Sisällönanalyysissä aineistoon kannattaa tutustua huolella (Eskola & Suoranta 2008, 150-151, 174). Sen lukeminen vie aikaa ja synnyttää oivalluksia. Aineiston kanssa on syytä edetä asteittain ja teemoittaa se. Teemojen muodostaminen auttaa jäsentämään aineistoa ja helpottaa analyysin tekoa. Teemoitin, pilkoin ja järjestin aineiston eri aihepiirien mukaisesti. Aihepiirit olin erotellut jo kysymyslomaketta suunnitellessani vuorovaikutukseen, vuorovaikutustaitoihin ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen. Etsin vastauksista yhdistäviä teemoja, joista yritin löytää tutkimuskysymysten kannalta keskeisimmät. Nuoren ja omaohjaajan välisen vuorovaikutuksen syntyä käsiteltäessä toistuivat kahdensuuntaisuus, avoimuus ja luottamuksellisuus sekä liika auktoriteetti, ymmärryksen puute ja nuoren mitätöinti. Vuorovaikutustaitojen osalta keskeisiä teemoja olivat keskustelutaito, tilannetaju ja aito läsnäolo. Seuraava luku käsittelee tutkimuksen kontekstia.

3 LAPSEN TURVALLINEN ARKI

Tässä luvussa esittelen lakitekstiin sekä aiempiin tutkimuksiin (ks. Laitinen & Lavi 2012) tukeutuen, miten lapsen tie voi viedä lastensuojelulaitokseen. Sekä lapsella että nuorella tarkoitan tässä työssä alle 18-vuotiaasta henkilöä. Monilla yhteiskunnallisilla toimilla edistetään lasten hyvinvointia ja ehkäistään erilaisia ongelmia (Mitä on lastensuojelu? 2016). Lapselle on luotava turvallinen elinympäristö ja riittävät mahdollisuudet leikkiin ja muuhun virikkeelliseen toimintaan. Lapsen arjen ympäristöillä on iso vaikutus hyvinvointiin. Vanhempien ja kodin ohella lapsen kehitykseen vaikuttavat suuresti päivähoito- ja varhaiskasvatuspalvelut, koulu, harrastustoiminta tai muu lähiympäristö ja -yhteisöt. Monet yhteiskunnalliset päätökset vaikuttavat suoraan lasten elämään. Liikennratkaisut, alkoholipolitiikan toteuttaminen tai vanhempien työssäkäyntiin liittyvät ratkaisut joko tukevat lasten mahdollisuuksia hyvään elämään tai kaventavat niitä.

Lapsen perusoikeuksien turvaamisen taustalla on vuonna 1989 hyväksytty Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimus (LOS) (Lapsen oikeudet, [viitattu 21.4.2017]). Se on maailman laajimmin ratifioitu YK:n ihmisoikeussopimus. LOS:n mukaan jokainen alle 18-vuotias on lapsi ja ketään lasta ei saa millään perusteilla syrjiä (YK:n yleissopimus, [viitattu 25.4.2017]). Jokaisella lapsella on synnynäinen oikeus elämään ja he ovat oikeutettuja elämään vanhempiensa kanssa. Lasta koskevia päätöksiä tehtäessä on aina huomioitava lapsen etu. LOS velvoittaa jokaisen sopimusvaltion toteuttamaan sopimuksen määäämät oikeudet. Suomi ratifioi lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 1991 (Lapsen oikeudet, [viitattu 21.4.2017]). Lasten oikeuksia määrittää 1.1.2008 voimaan tullut lastensuojelulaki (LSL), joka korvasi aiemman, vuoden 1983 säädöksen (L 13.4.2007/417). Lastensuojelulain määäämä vastuu lastensuojelun järjestämisestä on kunnilla. Lastensuojelulaki velvoittaa kuntia järjestämään ehkäisevän lastensuojelun sekä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun sisällöltään ja laajuudeltaan kunnan tarpeita vastaavaksi.

Kuntien järjestämät peruspalvelut muodostavat ehkäisevän lastensuojelun toimintakokonaisuuden (Heino 2009, 62). Näitä tukea tarjoavia palveluita ovat esimerkiksi äitiys- ja lastenneuvolat, terveydenhuolto, päivähoito, koulut ja nuorisotyö. Kuntien

järjestämien palveluiden lisäksi myös monenlainen seura- ja järjestötoiminta voidaan nähdä ehkäisevänä lastensuojelutyönä. Maamme kenties tunnetuin ja suurin tällaisista järjestöistä on vuonna 1920 perustettu kansalaisjärjestö Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL), jonka tavoitteena on edistää lapsen oikeutta hyvään ja onnelliseen lapsuuteen (Lapset ensin, [viitattu 25.4.2017]). MLL:n Suunta 2024 -strategian mukaan järjestön kolme toiminta-aluetta ovat vapaaehtoistoiminta lasten, nuorten ja perheiden kanssa, lasten nuorten ja vanhemmuuden tuki sekä vaikuttaminen lasten, nuorten ja perheiden hyväksi. Toinen iso ja vaikutusvaltainen vapaaehtoistyöhön perustuva lasten etua ajava järjestö on Pelastakaa Lapset ry (Pelastakaa Lapset, [viitattu 25.4.2017]). Tämän vuonna 1922 perustetun kansalaisjärjestön tarkoituksena on tukea erityisesti vaikeissa oloissa eläviä lapsia ja pyrkiä edistämään lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa ja ulkomailla. Ehkäisevän työn lisäksi yksi Pelastakaa Lapset ry:n tehtävistä on tarjota kunnille lastensuojelun avohuollon ja sosiaalihuollon tukiperhepalveluita. MLL ja Pelastakaa Lapset ry sekä lukuisat muut vapaaehtoisjärjestöt järjestävät lapsi- ja nuorisotoimintaa, johon monet lapset ympäri Suomen osallistuvat vuosittain.

3.1 Avohuolto, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto

Lastensuojelulain (L 13.4.2007/417) 1 luvun 2 §:n mukaan alle 18-vuotiaan lapsen hyvinvoinnista vastaavat ensisijaisesti hänen vanhempansa tai muu huoltaja. Vanhemman tai huoltajan vastuulla on myös lapsen tasapainoinen kehitys ja sen turvaaminen. Lapsen käytöksen tai kasvuolosuhteiden vaarantaessa hänen kehitystään ja terveyttään, tulee sosiaalihuollon vastaavan toimielimen ryhtyä toteuttamaan avohuollon tukitoimia (LSL 34 §). Ehkäisevästä lastensuojelusta siirtyminen lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen työn ja avohuollon asiakkaaksi perustuu tiettyyn arviointi- ja päätösprosessiin (Heino 2009, 62). Lastensuojelun asiakkuus voi Heinon mukaan tulla vireille eri tavoilla, ei ainoastaan lastensuojeluilmoituksella. Vanhemmat voivat hakea apua tai lapsi voi itse tehdä aloitteen. Oli kyseessä sitten lastensuojeluilmoitus tai asiakkaan oma avunpyyntö, lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee arvion lastensuojelun tarpeesta. Tarpeen ilmetessä kunta on lastensuojelulain nojalla velvoitettu järjestämään lastensuojelun palveluita. Käytännössä tämä tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä laatii yhdessä asiakkaan kanssa asiakassuunnitelman ja

neuvottelee ”tukipaketin”, joka vastaa lapsen lastensuojelun tarpeeseen. Avohuollon tukitoimia ovat muun muassa perheen taloudellinen tukeminen, perhetyö, asunisolujen parantaminen tai lapsen kuntoutumista edistävien terapia- ja hoitopalveluiden järjestäminen (L 13.4.2007/417). Lapsen lyhytaikainen sijoitus on myös yksi avohuollon tukitoimi. Sijoituksessa tulee tällöin miettiä lapsen tuen tarvetta tai ryhtyä kuntouttamaan lasta. Lapsen huoltajan sairaus tai muun vastaava syy voi niin ikään olla sijoituksen peruste. Sijoitus voidaan toteuttaa myös yhdessä huoltajan kanssa. Lyhytaikainen sijoitus voidaan toteuttaa lastensuojelulaitokseen tai sijaisperheeseen.

Mikäli edellä mainitut avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai ne eivät ole lapsen edun mukaisia, tulee alle 18-vuotias lapsi lastensuojelulain (L 13.4.2007/417) 9 luvun 40 §:n nojalla ottaa huostaan. Huostaanoton kriteerit täyttyvät, jos lapsi itse vakavasti vaarantaa kehitystään tai terveyttään esimerkiksi päihteitä käyttämällä tai rikollisella toiminnalla. Huostaanotto voidaan toteuttaa myös, jos lapsen huolenpitoa laiminlyödään tai kasvuolosuhteet ovat vakavasti vaaraksi hänen terveydelleen tai kehitykselleen. Huostaanotto on viimesijainen keino, jolla sosiaalihuolto turvaa lapsen hyvinvoinnin. Saastamoisen (2008, 42) mukaan huostaanottoa ei voi koskaan tehdä määrääjäksi, vaan se on aina voimassa toistaiseksi. Sijoituksen pituutta määrittelee se, millaisiin tarpeisiin sijaishuollolla pyritään vastaamaan. Huostaanotto päättyy viimeistään nuoren täyttäessä 18 vuotta. Huostaanoton perusteita tulee tarkistaa säännöllisesti sijoituksen aikana. Heino (2009, 67) painottaa, että huostaanotto ei sinänsä turvaa lapsen etua. Isoin merkitys on sijoituspaikalla sekä hoidon ja huolenpidon laadulla.

Kun alle 18-vuotias lapsi on otettu huostaan, on sosiaalihuollon vastuulla järjestää hänelle sijaishuoltopaikka kodin ulkopuolelle (L 13.4.2007/417). Sijaishuollon ensisijainen tarkoitus on nuoren hoidon sekä kasvatuksen turvaaminen. Sosiaalihuolto on vastuussa huostaan otetun nuoren kasvatuksesta, opetuksesta ja terveydenhuollosta. Lastensuojelulaissa mainitaan sijaishuoltovaihtoehdoiksi vain laitoshuolto ja perhehoito. Heino (2009, 67) huomauttaa sijaispaikkatyyppien kirjon olevan laajempi. Jotkut paikoista ovat kodinomaisia lapsi-vanhempi -suhteeseen tähtääviä, kun taas toisissa korostuu laitospaisuus ja suhderakenne on enemmän henkilö-

kunta-asiakas -tyyppistä. Heino erottaa sijoituspaikat toisistaan myös sen perusteella onko niissä omaa opetusta tai muuta erityistä toimintaa, vai käyttävätkö lapset pääsääntöisesti paikkakunnan tarjoamia palveluja. Jotkut yksiköt ovat erikoistuneet hoitamaan tietyn ikäisiä tai tietyllä tapaa oirehtivia lapsia. Joissain yksiköissä ei välttämättä ole resursseja hoitaa esimerkiksi hyväksikäytettyjä tai psyykkisesti hauraita lapsia, tai lapsia, joilla on rikostausta - kun taas jossain toisessa yksikössä voi olla vahva osaaminen näillä alueilla.

Kun lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle, keskeisenä haasteena on turvata lapsen hyvinvointi ja arki (Känkänen 2013, 264). Siirtymävaiheet ovat haavoittuvia alueita niin jokaisen elämässä kuin lastensuojelussakin. Siirtymävaiheita voivat olla avohuollon muuttaminen huostaanotoksi, sijoituspaikan vaihtuminen tai jälkihuoltoon siirtyminen täysi-ikäisyyden koittaessa. Aikuisen tehtävänä on tällöin ylläpitää olosuhteet suotuisana lapsen kasvu- ja kehitykselle. Lapselle on tärkeää, että hän tuntee olevansa turvassa ja hänestä pidetään huolta. Kuten muutkin lapset, myös huostaan otettu lapsi tarvitsee rakastavan ihmissuhteen ja asumisyhteisön, jossa hän saa hoitoa ja huolenpitoa sekä mahdollisuuden kuntoutua ja eheytyä (Heino 2009, 67). Sijaishuollon yksiköissä pitäisi pyrkiä luomaan lapselle turvallinen elinympäristö. Lapselle on myös tärkeää asumisen jatkuvuus ja pysyvyys.

Kun huostaan otetun lapsen sijoitus päättyy, on kunta velvollinen järjestämään hänelle riittävän jälkihuollon (Heino 2009, 67). Jälkihuolto-oikeus on myös avohuollon tukitoimena sijoitetuilla lapsilla sekä tarpeen mukaan muillakin asiakkaana olleilla, kunnes nuori täyttää 21 vuotta. Jälkihuolto on nuorelle vapaaehtoista ja siksi nuoren oma aloitteellisuus on ensisijaista jälkihuollon toteutuksessa (Kivistö 2006, 22). Nuoren ei ole siis pakko ottaa jälkihuoltoa vastaan, mikä voi aiheuttaa ongelmia, sillä toisinaan juuri eniten apua tarvitsevat nuoret putoavat pois avun piiristä (Hyninen 2003, Kivistön 2006, 23 mukaan). Jälkihuolto räätälöidään nuoren tarpeisiin vastaavaksi ja sillä pyritään auttamaan nuori itsenäiseen elämään (Kivistö 2006, 22). Konkreettista apua on esimerkiksi asunnonhakuun ja opiskeluun tai työn saantiin liittyvä tukeminen. Nuorta tuetaan myös taloudellisesti. Monet lastensuojelulaitokset järjestävät kotiutuville nuorille jälkihuollon osana palvelukokonaisuuttaan.

3.2 Omaohjaaja – sijoitetun lapsen tuki ja turva

Aito kohtaaminen on tärkeää sosiaalialan asiakastyössä. Kulmala, Valokivi ja Vanhala (2003, 125-131) ovat tutkineet aikuissosiaalityön kohtaamisia asiakkaiden näkökulmasta. Heidän tekemistään haastatteluista kävi ilmi, että asiakkaat odottivat työntekijöiltä kahta asiaa: sosiaaliasioiden hoitamista ja sosiaalista kanssakäymistä. Asiakkaat toivoivat työntekijöiltä vuorovaikutuksellista kanssakäymistä ja asiakkaan elämäntilanteen huomioimista. Kohtaaminen ja toimiva vuorovaikutus nähtiin joissain tapauksissa välttämättömänä, jotta päästiin hoitamaan konkreettisia käytännön asioita. Erittäin tärkeäksi koettiin myös työntekijän kyky keskustella asiakkaan kanssa tasavertaisena. Tilanteista, joissa työntekijä oli nostanut itsensä asiakkaan yläpuolelle ja puhutellut jopa alentavaan sävyyn, saattoi olla seurauksena asiakkaan epäluottamus tai vetäytyminen suhteesta kokonaan. Asiakkaat kokivat toimivan vuorovaikutuksen työntekijän kanssa tukevan heidän elämäänsä kokonaisvaltaisesti ja kannattelevan vaikeassa elämäntilanteessa.

Edellä mainittuja tutkimustuloksia voi soveltaa myös lastensuojeluun. Lastensuojelussa niin ikään pyritään luomaan uusia ja tukemaan jo olemassa olevia lapselle tärkeitä ihmissuhteita. Ritala-Koskisen (2003, 113) pelkistetyn tulkinnan mukaan lapsen kannalta onnistuminen lastensuojelutyössä tarkoittaa turvallisia ja pysyviä ihmissuhteita sekä huolenpitoa niin henkisesti kuin fyysisesti. Ritala-Koskinen jatkaa, että lastensuojelussa onnistumisessa on pohjimmiltaan kyse tavallisuuden saavuttamisesta; yksinkertaisista arkiseen elämänhallintaan liittyvistä asioista. Muun muassa näihin tavoitteisiin pääsemisen tueksi on lastensuojelulaitoksissa otettu käyttöön niin kutsuttu omaohjaaja -käytäntö.

Omaohjaaja -käytäntö on sosiaali- ja terveysalalla yleisesti käytetty työmenetelmä (Kyrönseppä, Rautiainen & Airio 1990, 7). Laitoksesta ja työn luonteesta riippuen käytetään nimitystä oma-aikuinen, omahoitaja tai omaohjaaja. Lastensuojelussa puhutaan tavallisimmin omaohjaajasta, joten käytän tuota nimitystä työssäni. Omaohjaajuus on työmenetelmä, jossa lapselle nimetään vastuutyöntekijä huolehtimaan kyseisen lapsen suunnitelmallisesta hoidosta ja kasvatuksesta (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Omaohjaaja valitaan lastensuojelulaitoksen henkilökunnasta, joka koostuu sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista. Sosiaalialan korkeakoulutettu-

jen ammattijärjestö Talentian ja Lastensuojelun Keskusliiton vuonna 2009 julkaiseman tutkimuksen perusteella voidaan nähdä, että suuri enemmistö (86,7 %) lastensuojelulaitosten työntekijöistä on opistoasteen tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita (Muuronen, Sariola & Varsa 2009, 5-7). Ammatillinen tutkinto tai ammattikurssi oli 3,4 % vastaajista. Korkeakoulututkinnon suorittaneita oli 9,5 % yhteensä 264 lastensuojelulaitoksessa työskentelevästä vastaajasta. Kyselyyn vastanneiden lastensuojelulaitoksessa työskennelleiden tehtävänimikkeitä olivat muun muassa ohjaaja, vastaava ohjaaja, hoitaja, sijaishuollon perhetyöntekijä, sosiaalityöntekijä ja lastensuojelulaitoksen ohjaaja. Muiden vastualueiden lisäksi jokaisella lastensuojelulaitoksen työntekijällä on yleensä vähintään yksi tai kaksi omaohjattavaa. Lastensuojelulaitosten yleinen käytäntö on, että lapselle nimetään ykkös- ja kakkosomaohjaaja. Kahden omaohjaajan menetelmä mahdollistaa omaohjaajan läsnäolon riittävän usein nuoren kannalta. Kokemukseni mukaan nuorelle pyritään nimeämään ainakin ykkösomaohjaajaksi saman sukupuolen edustaja. Luullakseni kyse on tietynlaisesta roolimalli -ajattelusta. Kyrönseppän ja Rautiaisen (1993, 101) mukaan omaohjaaja -menetelmän perimmäinen tarkoitus on vastata lapsen yksilöllisiin hoidollisiin tarpeisiin. Vaikka omaohjaaja toimii yhteistyössä muun työyhteisön ja muiden lapsen hoidosta vastaavien asiantuntijoiden kanssa, on omaohjaaja tietyissä rajoissa kuitenkin vastuussa lapsen hoitamisesta ja kasvatuksesta.

Omaohjaajan ja nuoren välinen suhde alkaa nuoren tullessa lastensuojelulaitokseen. Omaohjaajasuhde on henkilökohtainen - vain nuoren ja omaohjaajan välille muodostuva ainutlaatuinen vuorovaikutussuhde (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Sen tavoite on olla terapeutin ja nuoren tarpeet huomioon ottava molemminpuolinen tunnesuhde, jossa aikuisen tehtävä on tarjota huolenpitoa ja luottamusta sekä luoda turvallisuuden tunnetta. Sinkkonen (2012, 276) näkeekin lastensuojelun tärkeimpänä tehtävänä tarjota lapselle mahdollisuus ainakin yhden riittävän turvallisen kiintymyssuhteen muodostamiseen. Aina sekään ei onnistu. Saarnio (2005, 247) huomauttaa, että äärimmäistä riistoa kokeneet lapset eivät välttämättä milloinkaan kykene muodostamaan kiinteää luottamussuhdetta aikuiseen. Tällaisessa tilanteessa aikuisen on lähestyttävä lasta erityistä hienovaraisuutta noudattaen. Luottamuksen puute voi yhtä lailla olla seurausta työntekijän tavasta kohdata nuori. Tuovilan (2001, 36-37) ja Kinnusen (2000, 88-89) mukaan omaohjaaja on tyypillisesti se, johon lapsi heijastaa tarpeitaan ja tunteitaan – monesti tunteet

ovat negatiivisia ja voimakkaita. Tällöin omaohjaajalta kysytään ammatillisuutta, kestävyyttä ja tyyneyttä. Ennen pitkää lapsi oppii, että omaohjaaja ei rankaise tai hylkää häntä, vaan on lapsen tunteenpurkauksista huolimatta olemassa häntä varten. Silloin lapsi voi alkaa luottaa ja eheytymisprosessi käynnistyy.

Omaohjaajalla ja nuorella tulisi olla kahdenkeskistä aikaa esimerkiksi kerran viikossa (Tuovila 2001, 39). Mahdollisuuksien mukaan sen tulisi olla säännöllistä ja omaohjaajan on pidettävä siitä kiinni. Kahdenkeskisen ajan omaohjaaja ja nuori voivat käyttää vapaasti haluamallaan tavalla. Oleellisinta on se, että nuori tietää omaohjaajan varanneen aikaa juuri hänelle. Kinnusen (2000, 88-89) mukaan omaohjaajan tehtävänä on viettää muita aikuisia enemmän aikaa lapsen kanssa ja paneutua hänen asioihinsa. Omaohjaajasuhde on aina ensisijaisesti ammatillinen ja julkinen vuorovaikutussuhde, joka ei perustu ohjaajan ja nuoren välisiin henkilökemioihin. Seuraavassa luvussa käyn läpi tutkimuksen teoriaosuuden.

4 VUOROVAIKUTUS

Vuorovaikutuksesta kirjoitan Laitista ja Lavia (2012) mukaillen. Vuorovaikutus on ihmisten välinen vaikutussuhde, jossa kaikki osapuolet vaikuttavat toinen toisiinsa (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 17–18). Vuorovaikutus on yhteistä tekemistä ja yhdessä olemista sekä tunteiden ja ajatusten jakamista. Vuorovaikutuksessa ihmiset viestivät keskenään, luovat toisiinsa yhteyttä ja saavat omasta toiminnastaan palautetta. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot ovat kaikkein tärkeimpiä taitojamme (Viinikka ym. 2012, 10). Mäkisalo-Ropponen (2011, 99) sekä Vuori-Kemilä ym. (2008, 18) määrittelevät vuorovaikutuksen ihmisten vuorotellen toisiinsa kohdistamaksi vaikuttamiseksi, jossa välittyy jokin sanoma tai viesti. Oleellista vuorovaikutuksen onnistumiselle on kyky viestiä ymmärrettävästi sekä taito kuunnella ja kuulla. Merkittävää on myös, miten vastaanotettu sanoma tulkitaan. Vuorovaikutus on onnistunutta, kun siinä opitaan toinen toiselta ja laajennetaan näkemyksiä. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö asioista saa olla eri mieltä.

Työntekijä, joka on tietoinen omista arvoistaan ja maailmankatsomuksestaan luottaa itseensä ja uskaltaa kohdata erilaisia asioita ja monenlaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä (Kaikko & Friis 2013, 108). Yhteistyösuhte ja avoin vuorovaikutus toimivat lähtökohtina asiakkaan ja työntekijän keskinäisessä työskentelyssä. Ihminen sosiaalisena olentona ja sosiaalinen elämä perustuvat vuorovaikutukseen (Vuori-Kemilä ym. 2008, 18). Kun asiakkaan ja työntekijän yhteistyösuhte perustuu vuorovaikutukseen, työntekijän persoonasta tulee hänen tärkein työkalunsa. Ammatillisen vuorovaikutuksen ja oman persoonan avulla asiakkaalle tarjotaan ymmärrystä, tukea ja välittämistä. Sosiaalialan asiakastyössä vuorovaikutussuhte pitää rakentaa aina yksilöllisesti asiakkaan lähtökohdat huomioiden (Mönkkönen 2002, 26). Asiakkaan ja työntekijän tulee olla tasavertaisia vuorovaikutuksessa. Etenkin lasten parissa työskenneltäessä, työntekijän ammattitaitoon kuuluu sovituista säännöistä kiinni pitäminen, vaikka lapsi niitä vastustaisikin (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 22–23). Eskelisen (2000, 89) mukaan lapsen kasvattaminen on vanhemmille annettu oikeus, ja jos sitä eivät käytä vanhemmat, käyttää sitä joku toinen. Tällä hän viittaa etenkin nuorten kohdalla kaveripiirin vahvaan vaikutukseen.

4.1 Sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssit

Sosiaalisen vuorovaikutuksen lähtökohta yksilönkehityksen kannalta on kehollinen läsnäolo (Peräkylä & Stevanovic 2016, 38-39). Tällä Peräkylä ja Stevanovic tarkoittavat tilanteita, joissa kaksi tai useampia ihmisiä ovat samassa ajassa ja paikassa, aistein toistensa saavutettavissa. Tällaisissa tilanteissa sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssien kirjo on laajimmillaan. Kehollinen läsnäolo mahdollistaa myös fyysisen kosketuksen käytön tällaisena resurssina. Toinen sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssi on katse. Ruusuvuoren (2016, 50) mukaan katsominen toiseen ihmiseen on keskeinen toiminto sosiaalisen suhteen muodostamisessa. Katseen tehtäväksi Ruusuvuori mainitsee vuorovaikutukseen tai keskusteluun osallistumisen säätelyn, puheenvuorojen vaihtumisen ja kohdentamisen säätelyn sekä itsenäisen toiminnon muodostamisen. Katseen suuntaamisen perusteella muut voivat päätellä, mihin ihmisen mielenkiinto kohdistuu ja heillä on mahdollisuus jakaa mielenkiinnon kohde. Kolmas resurssi on ilmeet ja eleet. Vuorovaikutuskumppanit suuntaavat toisinaan tarkkaavaisuutensa ulkopuolisiin asioihin: esimerkiksi esineisiin, esityksiin tai maisemaan (Peräkylä 2016, 61). Samalla he lähes aina suuntautuvat myös toisiinsa – kasvoihin, liikkeisiin, eleisiin ja asentoihin. Peräkylän mukaan käsillä olevan tilanteen ymmärtäminen ja siihen reagointi määrittävät paljolti näiden visuaalisten ja ruumiillisten ilmaisujen perusteella. Ilmeet säätelevät ihmisen sisäistä tilaa sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen kulkua.

Ehkä selkein sosiaalisen vuorovaikutuksen resurssi on puhe. Puheessa sanat ovat keskeisessä asemassa. Vaikka sosiaalinen toiminta ei onnistuakseen vaadi sanoja, kielenkäyttö mahdollistaa monimutkaisia ja joustavia ajan ja paikan rajat ylittäviä yhteisiä toimintoja (Clark 1996; 2005, Lindholmin & Stevanovicin 2016, 78 mukaan). Lindholm ja Stevanovic huomauttavat sanojen olevan käyttökelpoinen resurssi myös yksinkertaisemmissa yhteistoimintatilanteissa. Sanallisella kommunikaatiolla voidaan esimerkiksi lisätä vastaanottajan painetta reagoida halutulla tavalla. Sanavalinnat auttavat sosiaalisen toiminnan muotoilussa sellaiseksi, että sen voi tunnistaa ja siihen voi reagoida asianmukaisesti. Puheen yksi osa-alue on prosodia eli puheen musiikillinen puoli. Puheen prosodiset piirteet ilmenevät puheen melodisissa (esim. sävelkulut), dynaamisissa (esim. äänenvoimakkuus) ja

ajallisissa (esim. puhenopeus) ominaisuuksissa ja kertovat aina jotakin puhujan tunteista (Stevanovic 2016, 96). Sosiaalisen toiminnan näkökulmasta prosodia on keskeisessä asemassa puheen jäsentämisessä, puhetoimintojen tunnistettavuudessa ja puheenvuorojen välisen suhteen säätelyssä. Sanojen ja puheen prosodisten piirteiden ohella puheesta voidaan erotella omaksi resurssikseen lauserakenteet. Lauseen rakentamisen taito on osa kielitajuamme eli kompetenssiamme (Hakulinen 2016, 98-111). Arkipuhe vaikuttaa usein jäsentymättömältä ja se harvoin etenee siististi lauseesta toiseen. Tämä vaikutelma on osittain seurausta puheen aikaulottuvuudesta. Puhuttu lause syntyy ajan virrassa ja lauseen merkitys muodostuu siitä, missä järjestyksessä lauseen osat tulevat ilmoille.

Myös tila ja liike voidaan nähdä sosiaalisen vuorovaikutuksen resursseina (Haddington, Keisanen & Rauniomaa 2016, 126-135). Tila viittaa vuorovaikutustilanteen fyysiseen ympäristöön ja sen ominaisuuksiin sekä siinä oleviin esineisiin. Liike taas on keskustelijoiden kehon tai sen osien liikuttamista, jonka voi tulkita osana sosiaalista toimintaa. Osallistujat ottavat puheessaan ja muussa toiminnassaan huomioon senhetkisen tilan ja mahdollisen liikkeen. Se voi näkyä tiettyjen toimintojen ajoittamisessa sekä puheen sanallisessa muotoilussa, puhenopeudessa tai äänenvoimakkuudessa. Teknologiset ympäristöt voidaan niin ikään nähdä yhtenä vuorovaikutuksen resurssina. Arminen (2016, 136-150) puhuu medioidusta vuorovaikutuksesta, jolla hän tarkoittaa kaikkea sellaista ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa media, internet ja sähköiset viestimet ovat keskeisessä osassa. Teknologioiden hyödyntäminen vaikuttaa sosiaaliseen järjestykseen, joten niillä on myös vuorovaikutuskäytänteitä muovaavia toimintoja. Jatkossa yhä suurempi osa vuorovaikutuksesta tulee hyödyntämään medioita ja teknologioita. Yritykset ja yhteisöt käyttävät palveluissaan entistä enemmän internetin mahdollisuuksia ja siirtyvät itsepalvelumuotoisiin ratkaisuihin. Lisäksi toiminta usein kerrostuu niin, että kasvokkain tapahtuvan toiminnan ohella seurataan ja ylläpidetään rinnakkaisia mediatodellisuuksia ja kanssakäymisiä.

Materiaalisen ympäristömme tavoin myös sosiaalinen todellisuutemme sisältää monenlaisia rakenteita (Stevanovic 2016, 151-168). On kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia instituutioita, sosiaalisia verkostoja, normeja, odotuksia, luottamusta ja

kahdenvälisiä ihmissuhteita. Sosiaaliset rakenteet ovat vuorovaikutuksellisia resursseina abstraktisia, eikä niitä voi konkreettisesti aistein havaita. Ne ovat riippuvaisia vuorovaikutuksen osallistujien yhteistyöstä. Stevanovicin mukaan *itse* on vuorovaikutuksen näkökulmasta keskeisin sosiaalinen rakenne, jonka mukaan jäsenämme kaikki muut vuorovaikutuksen kannalta olennaiset sosiaaliset rakenteet. Emotionaalisten suhteiden rakentumisen kannalta avainasemassa on tunteiden, kokemusten, havaintojen, mielenkiinnon kohteiden ja asennoitumisten jakaminen.

4.2 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus

Nykyään kehityspsykologit ovat laajalti yksimielisiä siitä, että vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde varhaisvaiheesta alkaen on tärkeä sekä aivojen että tunteiden kehitykselle (Bardy & Heino 2013, 18). Biologinen, psyykinen ja sosiaalinen kehitys ovat vahvasti sidoksissa keskenään. Geneettisen perimänsä potentiaalit ihminen saa käyttöönsä vuorovaikutuksen kautta. Vuorovaikutus ja sen laatu ovat näin ollen avainasemassa lapsen kasvussa, identiteetin muodostumisessa ja oppimisessa. Valitettavasti vanhemmat eivät aina syystä tai toisesta pysty tarjoamaan lapselle määrältään tai laadultaan riittävää varhaista vuorovaikutusta. Bardy ja Heino muistuttavat kuitenkin, että vanhempien ohella tai sijasta lapsen kehitystä tukeva vuorovaikutussuhde voi syntyä lapsen ja läheisten välille. Mikäli lapsi jää kokonaan vaille kehitystä ravitsevia ihmissuhteita tai ei saa niitä riittävästi, on usein lapsen edun mukaista sijoittaa hänet sopivaan sijaishuollon yksikköön.

Vuorovaikutussuhteen luominen sijoitetun lapsen kanssa on toisinaan haastavaa (Häkkinen 2000, 106-119). Sijoitetun lapsen voi olla vaikea luottaa aikuiseen, koska hän on saattanut elää turvattomissa olosuhteissa. Hänen maailmankuvansa voi olla vääristynyt ja pelottava. Lapsi, jolla on joskus ollut pitkiä, turvallisia ihmissuhteita, hyötyy helpommin korvaavasta ympäristöstä kuin lapsi, joka on kokenut paljon eroja ja hylkäämisiä. Kannattaa pitää mielessä, että kaikki lapset eivät pysty muodostamaan toimivaa suhdetta aikuiseen lainkaan, koska heillä ei ole kykyä vastavuoroisuuteen. Lapsella saattaa tällöin ilmetä erilaisia sopeutumisvaikeuksia, kuten aggressiivisuutta, levottomuutta ja oppimisvaikeuksia. Näidenkin lasten kohdalla

voidaan päästä tilanteeseen, missä muutos on mahdollinen. Se vaatii työntekijöiltä kärsivällisyyttä, johdonmukaisuutta ja kunnioitusta. Häkkisen mukaan sijaishuollossa tärkeintä ovat ihmiset ja vuorovaikutus lasten kanssa. Lapsen todellinen kasvu mahdollistuu vain vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. Jokaisen lapsesta huolehtivan työntekijän tulisi ymmärtää lapsen kasvua ja kehitystä. Heidän tulee myös tutkia, miten itse toimivat vuorovaikutusprosessissa, vaikka oma ammatillisuus ja tunteet ovat välillä kovallakin koetuksella työtä tehtäessä. Myös aikuiselle tunteiden näyttäminen on sallittua ja suotavaa niin lastensuojelutyössä kuin kotonakin, mutta tunnekuohuissa ailahtelevalle nuorelle sanomisista ei tule ottaa henkilökohtaisesti. Vaikka nuori sanoisi jotain ilkeää, pitää työntekijän pyrkiä säilyttämään keskustelu rakentavana.

Omaohjaajalta vaaditaan Mönkkösen (2007, 46-47) mukaan rohkeutta astua tietämättömyyden alueelle lapsen kanssa. Ohjaajan pitää pystyä kohtaamaan haastavia ja ristiriitaisiakin asioita lapsen kanssa. Uusien näkemysten ja oivallusten syntyminen vaatii ennakkoluulojen siirtämistä syrjään. Asiakkaasta kerrottu tieto on aina suhdetietoa, joka on sidoksissa vuorovaikutuksen osapuoliin – siksi siihen tulee suhtautua kriittisesti. Ihmisen ”hankaluus” ei ole vain yksilön ominaisuus, vaan se on tilanne- ja kontekstisidonnaista. Seuraavassa luvussa avaan tutkimustulokset.

5 OMAOHJAAJA TOIMII NUORELLE PEILINÄ

5.1 Toimivaa vuorovaikutusta

Kyselyn vastaajat (myöhemmin myös omaohjaajat) määrittivät vuorovaikutuksen kahden yksilön, tässä yhteydessä nuoren ja omaohjaajan väliseksi kanssakäymiseksi. Omaohjaajien mukaan se on joko verbaalista tai ilmeistä ja eleistä koostuvaa kommunikointia. Hyvä vuorovaikutus nähtiin toista arvostavana, rehellisenä ja luottamuksellisena viestintänä ihmisten välillä. Omaohjaajat kokivat sen olevan huomioivaa ja tukea antavaa. Omaohjaajien kokemuksen mukaan vuorovaikutus voi olla myös epäsuoraa, välikäden kautta tapahtuvaa. (vrt. Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 17-18; Mäkisalo-Ropponen 2011, 99; Vuori-Kemilä ym. 2008, 18.)

Omaohjaajien mukaan toimiva vuorovaikutussuhde nuoren ja omaohjaajan välillä on kuunteleva ja ymmärtävä. Hyvän, molemminpuolisen luottamussuhteen rakentuminen koettiin edellytyksenä toimivalle vuorovaikutukselle. Omaohjaajien kokemuksen mukaan nuoret pitävät omaohjaajiaan heille tärkeinä henkilöinä. Myös Kinnusen (2000, 88-89) mukaan omaohjaajasta useimmiten muodostuu nuorelle merkityksellinen aikuinen. Hän lisäksi mainitsee omaohjaajien ammatillisuuden olevan välillä jopa koetuksella nuoren kanssa vuorovaikutussuhdetta rakennettaessa. Myös avoimuus vuorovaikutussuhteessa koettiin tärkeäksi. Vuorovaikutus on omaohjaajien mukaan yksilökohtaista johtuen yksilöiden eroista. Jokainen omaohjaaja pyrkii muodostamaan parhaan mahdollisen vuorovaikutuksen omaohjattavaan. (vrt. Hyytinen 2013, 259.)

Oman ammatillisen osaamisen koettiin olevan tärkeässä asemassa vuorovaikutussuhteen luomisessa. (vrt. Kaikko & Friis 2013, 108.) Omaohjaajan tulee osata löytää keinot, joilla yhteistyö nuoren kanssa parhaiten onnistuu. Näitä keinoja ovat tutkineet muun muassa Haukkala ja Mäki (2014, 42-43) omassa opinnäytetyössään. Heidän tutkimuksessaan nousivat tärkeinä elementteinä esiin nuoren ja tämän perheen arvojen tunnistaminen ja huomioiminen sekä suhteen luominen myös nuoren vanhempiin ja sukulaisiin. Haukkalan ja Mäen tutkimuksen mukaan myös yhdessä tekeminen ja yhteisten pelisääntöjen löytäminen edistivät yhteistyön sujumista nuo-

ren ja omaohjaajan välillä. Vuorovaikutuksen tulee omaohjaajien kokemuksen mukaan olla ehdottomasti kahdensuuntaista. Hyvän vuorovaikutussuhteen synnyttyä aikuinen voi puhua nuorelle sekä keveistä että vaikeista asioista ja myös nuori voi kertoa rehellisesti ja luottamuksellisesti aikuiselle asioistaan. Omaohjaajien kokemuksen mukaan on myös tärkeää, että omaohjaajan ja nuoren väliset henkilökemiat toimivat. Tärkeäksi koettiin kyky erottaa ymmärtäminen ja hyväksyminen toisistaan.

Lähes kaikkea voi pyrkiä ymmärtämään, mutta kaikkea ei tarvitse hyväksyä.

Kolme kovaa: luottamuksellinen, kahdensuuntainen ja kemiat tulee toimia.

5.2 Hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiseen vaikuttavat tekijät

Omaohjaajien kokemuksen mukaan nuoreen täytyy luoda luottamus, jotta vuorovaikutus saadaan aikaiseksi. Myös Hyytinen (2013) piti luottamusta tärkeimpänä elementtinä kaikissa työskentelysuhteissa. Omana itsenään oleminen ja omalla persoonallaan työn tekeminen koettiin tärkeäksi. Omaohjaajien mukaan on myös tärkeää yrittää päästä nuoren maailmaan ja osoittaa aitoa kiinnostusta nuoren asioita kohtaan. (vrt. Mönkkönen 2007, 46-47.) Huumori, sinnikkyys ja läheisyys koettiin merkittävinä hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiselle. Hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiselle tulee olla aikaa. Omaohjaajan täytyy myös olla aidosti kiinnostunut nuoren auttamisesta, hänen ongelmistaan, kiinnostuksen kohteistaan sekä kokemusmaailmastaan. Aina hyvän vuorovaikutussuhteen muodostuminen ei onnistu, kuten myös Häkkinen (2000) tutkimuksessaan totesi.

Hyvän vuorovaikutussuhteen luomiseen, nuoresta riippuen, voi mennä viikosta vuosiin.

Hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiselle voi olla esteenä nuoren heikko kyky luottaa aikuiseen ja lähestymisen torjuminen. Myös huonojen henkilökemioiden, ymmärryksen puutteen ja ammattitaidottomuuden koettiin voivan estää hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumisen. (vrt. Tuovila 2001, 36-37; Kinnunen 2000, 88-

89.) Omaohjaajien mukaan omaohjaajan tulee osata olla nuorelle aikuinen, eikä ”kaveri”. Aikuisena oleminen tarkoittaa rajojen asettamista ja nuoren hyvinvoinnista huolehtimista. Rajanveto voi olla joskus vaikeaa. Esteeksi hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiselle koettiin lisäksi liian auktoritatiivinen lähestymistapa, nuoren alistaminen ja mitätöiminen sekä aikuisen empaattisuuden ja ymmärtämisen puuttuminen. Ahosen ym. (2014) mukaan liian ankara kasvatus ja nuoren huono kohtelu voivat aiheuttaa jopa masennusta tai ahdistusta.

On vissi ero sanoa, että ”laita nyt tuo kamala möykkä pois” kuin vaikka kysellä: ”mitäs musiikkia tämä on?”

5.3 Vuorovaikutustaidot

Hyviksi vuorovaikutustaidoiksi koettiin kyky rakentavan keskustelun sekä luottamuksen luomiseen ja keskustelutaidot ylipäänsä. Myös nuoren lähestyminen erityisesti haastavissa tapauksissa koettiin tärkeäksi osata. Omaohjaajien kokemuksen mukaan on hyvä osata johdattaa keskustelu oikeaan suuntaan tilanteen vaatimalla tavalla. Hyvää tilannetajua pidettiin niin ikään tärkeänä. Hyviin vuorovaikutustaitoihin kuuluu omaohjaajien kokemuksen mukaan avoimuus, toisten arvostus ja taito kuunnella sekä ottaa toiset huomioon. Omaohjaajan tulee myös olla tasavertainen nuoren kanssa sellaisissa asioissa, joissa sille ei ole estettä. Omaa auktoriteettia ei ole syytä korostaa väärissä paikoissa. Lapsilta saa vaatia ikäkausitasoista käytöstä ja normien noudattamista, kuitenkin samalla säilyttäen myönteinen tunneilmapiiri. Tämä niin kutsuttu auktoritatiivinen kasvatustyyli on tutkimuksissa todettu lapsen kehitykselle suotuisaksi. (ks. Ahonen ym. 2014; Gopnik 2016; Viljamaa 2010.)

Vastaajat nimesivät vahvuuksikseen oman nuoren ikänsä ja sitä kautta ymmärryksen nuorten maailmasta. Vastaajista valtaosa oli iältään 25-35-vuotiaita. Kuunteleminen, ymmärtäminen ja aito läsnäolo koettiin myös vahvuuksina. Kykyä heittäytyä nuoren maailmaan sekä huumorintajua pidettiin myös vahvuuksina. (vrt. Mönkkönen 2007, 46-47.) Kyky pitää vahva aikuisen ote työhön koettiin vahvuutena. Osa vastaajista koki kehitystarpeita auktoriteettina olemisessa. Kaikille rajoitustilanteet eivät olleet täysin luontevia. Myös kuuntelemisen taitoa olisi vastaajien mukaan

syytä harjoitella. Oppimisen paikkoja löytyi osalla vastaajista ryhmävuorovaikutustaidoissa, eritoten puheenvuoron ottamisessa.

Vastaajien mukaan työyhteisössä kannustetaan kaikkia puhumaan asioista suoraan. Annetaan myös hiljaisemmille tilaa ja aikaa tuoda asiansa esille. Työtä tehdään omalla persoonalla sekä omalla tavalla ja jokaisen taito on työyhteisössä hyväksyttävä. Myös Vuori-Kemilä ym. (2008) totesivat persoonan olevan tärkein työkalu, kun työskentely perustu vuorovaikutukseen. Vastaajien mukaan työntekijöiden ominaisuudet täydentävät toisiaan ja sen myötä työyhteisö kokonaisuutena vahvistuu. Vastauksista kävi ilmi, että henkilökemioita huomioidaan omaohjattavia valikoidessa samoin, kuin tilanteiden hoitamisessa ja niiden ennakoimisessa.

Täydellinen ei ole kukaan, joten omilla erikoislahjoilla paikkaamme tavallaan toistemme puutteet ja pystymme tekemään töitä vielä vahvempina.

5.4 Vuorovaikutustaitojen kehittäminen

Vastauksista kävi ilmi, että omaohjaajat kehittävät vuorovaikutustaitojaan aktiivisesti ja tietoisesti. Omaohjaajien kokemuksen mukaan vuorovaikutustaitoja voi parhaiten kehittää olemalla tekemisissä ihmisten kanssa. Uusien lähestymistapojen kokeileminen nuoren kanssa nimettiin keinoksi kehittää vuorovaikutustaitoja. Omaohjaajat kokivat tärkeäksi pitää itsensä aktiivisena ja valmiina vastaanottamaan yllättävätkin tilanteet. Vastaajien mukaan pitää myös opetella olemaan valmiina kuuntelemaan ja tulkitsemaan sanatontakin viestintää. Kuten Peräkylä (2016) mainitsi, tilanteiden ymmärtäminen ja niihin reagointi määrittyvät pitkälti sanattomien, ruumiillisten ilmaisujen perusteella. Kuuntelemisen valmiutta opetellaan lähinnä mentaalisella puolella. Stressaavissakin tilanteissa tulee olla aikaa kuunnella nuorta.

Läsnäolo ja aitous koettiin tärkeiksi ominaisuuksiksi, joita tulisi vahvistaa koko ajan. Peräkylä ja Stevanovic (2016) totesivat kehollisen läsnäolon olevan sosiaalisen vuorovaikutuksen lähtökohta. Kehollisen läsnäolon ohella merkityksellistä on myös henkinen läsnäolo. Omien heikkouksien tiedostaminen ja pyrkimys parantamaan

niitä koettiin tärkeiksi. Omaohjaajat kokivat työkavereilta saadun palautteen arvokkaaksi. Palautteen tulee aina olla rakentavaa ja hyvässä hengessä annettua. Teoriatietokin koettiin hyödylliseksi, mutta omaohjaajien mukaan tärkeintä on osata tuoda se käytäntöön. Teoriatietoaan vastaajat vahvistivat erilaisilla täydennyskoulutuksilla. Tärkeää on osata olla oma itsensä ja edetä tilanteen mukaan. Valmiita toimintatapoja yllättäviin tilanteisiin ei ole olemassa. Omat tunteet ja mielipiteet on omaohjaajien mukaan syytä tietoisesti työntää syrjään tilanteissa, joissa ne vaikeuttavat vuorovaikutussuhdetta. Omaohjaajien mukaan kokemus kehittää vuorovaikutustaitoja.

Niin kuin elämässä yleensä, joka päivä oppii jotain.

6 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Kansainvälisen sosiaalityöntekijöiden järjestön IFSW:n määritelmän mukaan sosiaalityö edistää sosiaalista muutosta, ongelmanratkaisua ihmissuhteissa ja ihmisten hyvinvointia (Statement of Ethical Principles, 2012). Määritelmässä todetaan ihmis-oikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden olevan sosiaalityön peruspilareita. Opinnäytetyöprosessin eettisenä lähtökohtana olivat sosiaalialan tutkimuseettiset ohjeet. Littlechildin (2014, 15) mukaan sosiaalialan interventioissa on varmistettava, että asiakkaat eivät koe epäoikeudenmukaisuutta, koskien myös sosiaalialan tutkimusta. Tämä tarkoittaa, että työntekijän on valittava aina oikeanlainen työskentely- ja kommunikaatitapa kulloisenkin asiakkaan kanssa. Kuula (2011, 21) toteaa eettisen ajattelun olevan kykyä pohtia omia ja yhteisön arvoja ja siten erotella oikea väärästä.

Tiedostan sosiaalialan erityisen suhteen etiikkaan ja ihmisoikeuksiin. Mäkisen (2006, 114) mukaan tutkimusetiikan perusteisiin kuuluu anonymiteetin takaaminen. Tutkittavien anonymiteetti antaa tutkijalle tiettyjä vapauksia. Arkaluontoisia asioita voi olla helpompi käsitellä, kun tutkittavat pysyvät tunnistamattomina. Kyselyssä painotin anonymiteettiä ja pyrin tekemään selväksi kaikille vastaajille, että heidän mahdollisesti antamansa henkilötiedot eivät ilman suostumusta tule millään tapaa julkisiksi. Tutkimuslupahakemuksen lähetin sähköpostilla työelämäyhteytenäni toimineen laitoksen johtajalle. Hakemuksessa ilmaisoin selvästi, etten haastattele laitoksen asukkaita, eivätkä heidän henkilötietonsa tule mitenkään ilmi. Hakemuksesta käy myös ilmi, että laitos sekä yksittäiset vastaajat tulevat pysymään nimettöminä lopullisessa työssä.

Tutkimusaineiston säilytin huolellisesti koko opinnäytetyöprosessin ajan. Työn valmistuttua tuhosiin kaiken kyselymateriaalin. Opinnäytetyötäni varten keräämäni aineisto oli vain minun käytössäni. Empiiristä aineistoa käsitellessäni pyrin kaikin tavoin kunnioittamaan vastaajien yksityisyyttä. Viittaukset kirjallisuuteen merkitsin asianmukaisesti sekä tekstiin että lähdeluetteloon. Pyrin ilmaisemaan asiat omin sanoin ja välttämään kaikenlaista plagiointia. Kunnioitan työssäni tekijänoikeuksia.

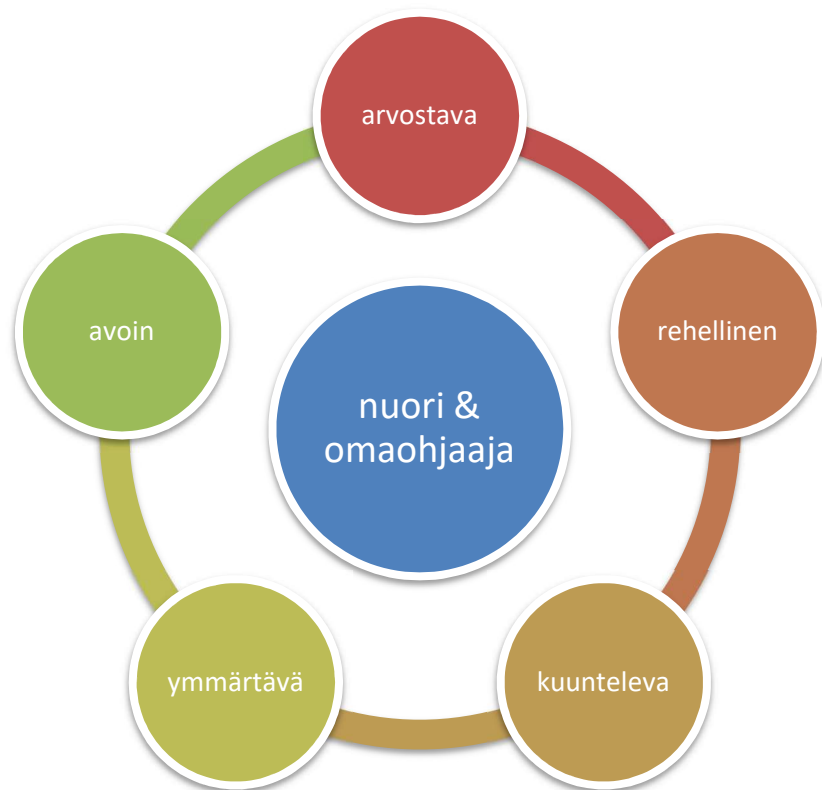
Tutkimuksella pyritään tuottamaan luotettavia vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin (Hirsjärvi ym. 2009, 231-232). Mittaustulosten toistettavuus ja tarkkuus ovat

myös tutkimuksen luotettavuuden eli reliaabeliuden mittareita. Toinen tutkimuksen arvioinnin käsite on pätevyys eli validius. Pätevyys kertoo, onko tutkimuksessa mitattu juuri sitä, mitä on ollut tarkoituskin. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta lisää huolellinen suunnittelu ja toteutuksen tarkka selostus. Tutkijan tulee tarkasti perustella tekemänsä tulkinnat tutkimuksen tuloksista. Mäkinen (2006, 116; 148-149) painottaa luottamusta tutkimuksessa. Tällä hän tarkoittaa sitä, että tutkijan tulee noudattaa tutkittaville antamiaan lupauksia koskien aineiston käsittelyä ja sen käyttöä. Luottamuksellisuus on tutkijan lupaus tutkimuksessa mukana olleille henkilöille.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli kuvata omaohjaajien näkemyksiä vuorovaikutuksesta, vuorovaikutustaidoista ja niiden kehittämisestä lastensuojelulaitoksessa. Tutkimukseni tavoitteena oli tuottaa tietoa ja saattaa myös työntekijät tietoisiksi vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen merkityksestä osana ohjaajan työtä lastensuojelulaitoksessa. Käytän johtopäätösteni tukena tutkimuksen alkupuolella lueteltuja tutkimuskysymyksiä.

Tutkimustulosten perusteella omaohjaajat ovat tietoisia toimivan vuorovaikutuksen ja vuorovaikutustaitojen merkityksestä omassa päivittäisessä työssään. He tiedostavat myös toimivan vuorovaikutussuhteen synnyn nuoren ja omaohjaajan välillä olevan välillä haasteellista. Keinoja näiden haasteiden selättämiseksi tulisi jokaisen omaohjaajan pohtia omien vahvuuksiensa kautta. Alla on kuvattuna, millä tavoin vastaajat luonnehtivat toimivaa vuorovaikutussuhdetta nuoren ja omaohjaajan välillä.

Kuvio 1. Toimiva vuorovaikutussuhde nuoren ja omaohjaajan välillä omaohjaajan näkökulmasta.

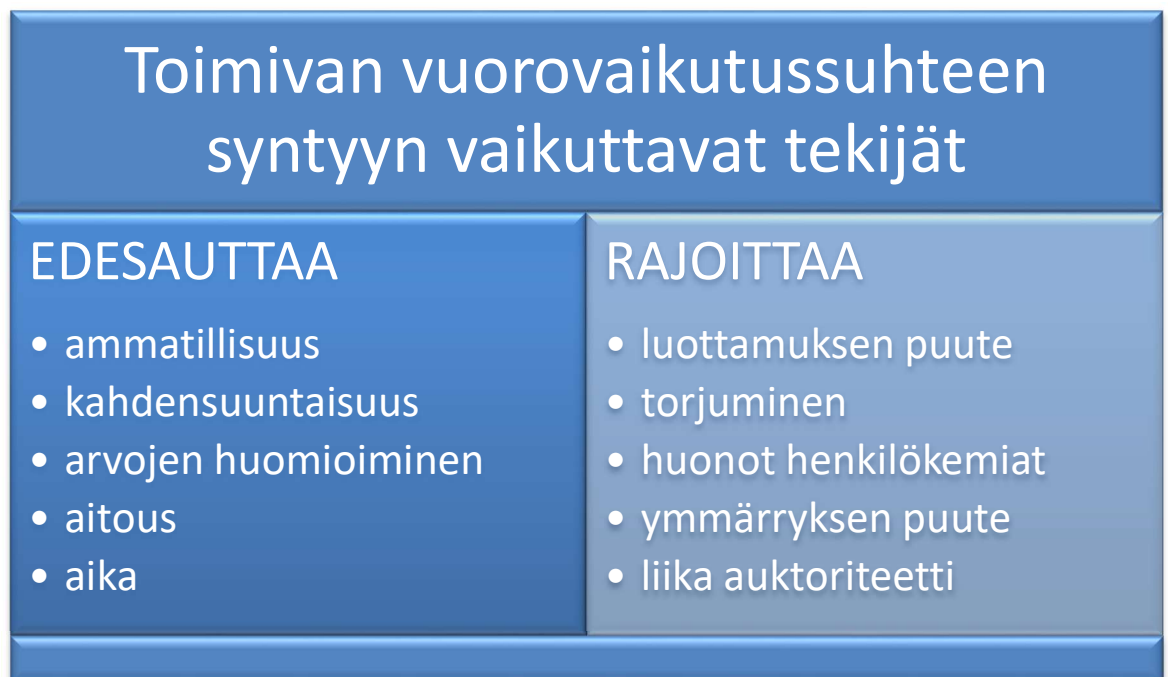
Rehellisyys, avoimuus, arvostus, ymmärrys ja kyky kuunnella ovat ihmisen yksilöllisiä luonteenpiirteitä ja liittyvät vahvasti ammatilliseen valmiuteen. Omaohjaaja voi näitä luonteenpiirteitään esiin tuomalla edesauttaa toimivan vuorovaikutussuhteen muodostumista. Kuten teoriaosuudesta ja tutkimusaineistosta kävi ilmi, omaohjaajat ovat nuorille usein hyvin tärkeitä ihmisiä. Omaohjaajan persoonalliset luonteenpiirteet voivat heijastua myös nuoren käyttäytymisessä. Mitä nuorempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän omaohjaaja pystyy omalla persoonallaan vaikuttamaan lapsen kehitykseen ja arvomaailmaan. Omaohjaajan onkin syytä huomioida ja kunnioittaa myös nuoren omaa ja tämän perheen arvomaailmaa, kuten huomauttivat myös Haukkala ja Mäki (2010) opinnäytetyössään.

Omaohjaajien mukaan on tärkeää yrittää päästä nuoren maailmaan ja osoittaa kiinnostusta nuoren asioita kohtaan. Tässäkin on oltava luonteva ja hienovarainen. Lapset aistivat herkästi, mikäli työntekijä ei ole aidosti kiinnostunut. Yhteinen tekeminen nuoren ehdoilla voi olla ratkaiseva tekijä luottamuksen syntymiselle. Kuten edellä on tullut todettua, molemminpuolinen luottamus on avainasemassa vuorovaikutussuhteen rakentumisessa – niin lasten kuin aikuistenkin kanssa tehtävässä työssä (Hyytinen 2013). Luottamuksen rakentumisesta puhuttaessa vastauksista nousi esiin ehdoton kahdensuuntaisuus. Koettiin, että nuori kykenee avaamaan omaa elämänsä omaohjaajalle vain, jos omaohjaaja vastavuoroisesti kertoo omastaan. Tämä on yksi sijaishuollon työntekijöiden isoista kysymyksistä: paljonko annan itsestäni? Kukin ohjaaja päättää, paljonko on halukas kertomaan yksityiselämästään nuorille. Olen kohdannut molempia ääripäitä ja kaikkea siltä väliltä. Kokemukseni mukaan nuoren on yleensä helpompi lähestyä ohjaajaa, joka on jakanut myös omia kokemuksiaan kuin vastaavasti ohjaajaa, joka pitää yksityiselämänsä visusti erillään työstään. Ei voi sanoa, mikä on oikea tai väärä tapa toimia. Kultainen keskitie löytyy kokemuksen kautta.

Vastauksista kävi ilmi, että omaohjaajat ovat motivoituneita työhönsä ja valmiita kehittämään työskentelytapojaan ja vuorovaikutustaitojaan. Bardy (2013) koki ammatillisen identiteetin tutkimisen ja kehittämisen olevan selviytymisen ehto lastensuojelutyössä. Kuten Bardy huomauttaa, lastensuojelussa pitää voida pysähtyä tutkimaan suhdetta itseän ja muihin. Uskoakseni vain siten työntekijä voi kehittyä ja

tulla paremmaksi työssään. Sosiaaalialalla tämä kehittämistarve on tiedostettu jo pitkään ja siksi työnantajien velvollisuuksiin kuuluu edistää hyvän työilmapiirin ja työntekijöiden työssä suoriutumisen lisäksi myös ammatillista kehitystä. Tähän tarpeeseen pyritään vastaamaan esimerkiksi ryhmä- ja yksilötyönohjauksella sekä työntekijän ja lähiesimiehen välisillä kehityskeskusteluilla. Työnohjaus on tavoitteellista ja luottamuksellista yksilön ja organisaation kehittämistä pitkäaikaisessa ja säännöllisessä vuorovaikutusprosessissa, jossa vetovastuu on koulutetulla työnohjaajalla (Työnohjaus, [viitattu 20.5.2017]).

Toimiva vuorovaikutussuhde nuoren ja omaohjaajan välillä koettiin tärkeäksi työn toteuttamisen ja onnistumisen kannalta. Toimivan vuorovaikutussuhteen luominen koettiin joskus haastavana ja aina se ei onnistu lainkaan, vaikka vastausten perusteella henkilökemioita pyritään huomioimaan omaohjaajaa nuorelle nimettäessä. Seuraavassa kaaviossa on kuvattuna vastaajien näkemyksiä toimivan vuorovaikutussuhteen syntyyn vaikuttavista tekijöistä.

Kuvio 2. Toimivan vuorovaikutussuhteen syntyyn nuoren ja omaohjaajan välille vaikuttavat tekijät.

Itseään ja sitä kautta ammatillisuuttaan voi jokainen lastensuojelutyöntekijä kehittää – ja syytä onkin. Lasten ja nuorten alati muuttuva maailma haastaa työntekijän sopeutumaan mitä erilaisimpiin tilanteisiin. Työntekijät eivät voi vedota kuluneeseen

fraasiin; ”silloin, kun minä olin nuori”, vaan heidän on avoimin mielin kohdattava nuoret ja heidän toimintaympäristönsä. Auktoriteettiaan työntekijän tulee käyttää, kun se on tarpeen. Nuori pitää kuitenkin kohdata vuorovaikutussuhteessa tasavertaisena. Liika auktoriteetin korostaminen ja nuoren mitätöinti rajoittavat toimivan vuorovaikutussuhteen syntymistä ja pahimmillaan ovat vahingollisia nuoren identiteetin kehittymiselle. Vuorovaikutuksen resursseista kosketus oli sellainen, jota vastaajat eivät nostaneet esiin. Kosketus kuuluu jokapäiväiseen työhön lastensuojelussa. Sijoitettu nuori ei välttämättä ole kotona saanut hellyyttä osakseen, joten halaaminen, kevyempi olalle taputus tai tukan pörrötys voivat merkitä nuorelle paljon. Hellyydenosoitusten puuttuminen lapsuudessa voi myös johtaa vastareaktioon nuorta kosketettaessa. He voivat kokea yllättävän fyysisen kosketuksen vieraana tai jopa ahdistavana. Jokaisen nuoren kohdalla pitää aistia, mikä on hänen henkilökohtaisen tilan tarpeensa.

Osalla vastaajista oli kehittämistä auktoriteettitaidoissa ja nuoren rajoittamisessa tietyissä tilanteissa. Nähdäkseni tämäkin liittyy ihmisen perusluonteeseen. Toisille rajoittaminen ja tiukemman kurin yllä pitäminen on luontaista, kun taas toiset ovat luonteeltaan sovittelevampia. Kuten todettua, työtä tehdään omalla persoonalla ja molemmat lähestymistavat sopivat lastensuojelulaitoksiin. Työntekijöiden keskenään erilaiset, persoonalliset tavat nuorten kohtaamiseen ovat rikkaus, eivät ongelma. Nuoret oppivat nopeasti ohjaajien toimintatavat ja sopeutuvat niihin. Hämmennystä aiheutuu lähinnä silloin, jos ohjaajan toiminta on ristiriidassa hänen luontaisten menettelytapojensa kanssa. Samalla, kun hyväksytään erilaiset persoonat ja toimintatavat, pitää muistaa yhteiset pelisäännöt. Jokaisen työntekijän tulee noudattaa samoja sääntöjä ja aikatauluja kasvatustyössä, jottei työntekijöiden välille synny eriarvoisuutta nuorten näkökulmasta.

Vuorovaikutustaitoja pohtiessaan osa vastaajista nimesi vahvuudekseen oman nuoren ikänsä. Tällä he viittasivat kykyyn heittäytyä nuorten maailmaan ja samaistumiseen nuorten haasteisiin. Huumoria pidettiin tärkeänä voimavarana työtä tehtäessä. Koen itsekkin samoin lastensuojelutyötä tehdessäni. Nuorten maailmaan heittäytyessään etenkin iältään nuoren ohjaajan on syytä pitää mielessään ammattilaisuutensa ja toimia asemansa edellyttämällä tavalla. Murrosikäisten nuorten parissa työskennellessä ammatillisen auktoriteetin rakentaminen voi olla vaikeaa, mutta sen

menettäminen erittäin helppoa. Vahva aikuisen ote työhön, jonka osa vastaajista koki vahvuudekseen, on tarpeen säilyttää.

Kuten aiemmin Viinikan ym. (2012) todettiin sanoneen, vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot ovat tärkeimpiä taitojamme. Sosiaalialan ammattilaisen vuorovaikutustaidot joutuvat yleensä koetukselle jo sosionomikoulutuksen pääsykoevaiheessa erilaisissa ryhmätilanteissa ja yksilöhaastatteluissa. Valintakokeissa on tarkoitus seuloa pois hakijat, joilla vuorovaikutustaidot eivät ole riittävät alalla toimimiselle. Vuorovaikutustaidot kehittyvät koko opiskelun ajan lukuisten ryhmätilanteiden, esitysten ja keskusteluiden myötä. Omaohjaajien näkemyksen mukaan vuorovaikutustaitojen kehittäminen onnistuu parhaiten olemalla tekemisissä ihmisten kanssa. Jokapäiväiset kohtaamiset työssä ja työn ulkopuolella vahvistavat vuorovaikutustaitoja. Myös teorian tietoa vastaajat pitivät tärkeänä, joskin oleellisinta on sen soveltaminen käytäntöön. Oman ammattitaidon täydentäminen erilaisilla koulutuksilla vahvistaa myös työntekijän vuorovaikutustaitoja.

Jatkotutkimuksena voisi olla mielenkiintoista selvittää sosiaalialan yritysten esimiesasemissa työskenteleviltä, millaisia vuorovaikutustaitoja he työntekijöiltään edellyttävät. Onko esimerkiksi uutta työntekijää palkatessa kaikki painoarvo koulutuksella ja aiemmalla työkokemuksella, vai painaako vaakakupissa hakijan työhaastattelutilanteessa osoittamat vuorovaikutustaidot.

LÄHTEET

- Aalberg, V. & Siimes, M. 2007. Lapsesta aikuiseksi – nuoren kypsyminen naiseksi ja mieheksi. Jyväskylä: Gummerus.
- Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyttinen, P., Nurmi, J., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY. (e-kirja)
- Arminen, I. 2016. Teknologiset ympäristöt. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 136-150. (e-kirja)
- Bardy, M. & Heino, T. 2013. Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2013. Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 13-42.
- Bardy, M. 2013. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2013. Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 49-78.
- Dunderfelt, T. 2016. Läsnäoleva kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus. (e-kirja)
- Eskelinen, A. 2000. Rakkautta ja rajoja kasvatukseen. Yhdessä elämään. Jyväskylä: Gummerus.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Gopnik, A. 2016. The Gardener and the Carpenter – What the New Science of Child Development Tells Us About the Relationship Between Parents and Children. Farrar, Straus and Giroux. (e-kirja)
- Haddington, P., Keisanen, T. & Rauniomaa, M. 2016. Tila ja liike. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 126-135. (e-kirja)
- Hakulinen, A. 2016. Lauserakenteet. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 97-111. (e-kirja)
- Haukkala, E. & Mäki, T. 2014. ”Minulla on suuri halu ymmärtää juuri tätä lasta ja hänen tarinaansa”. Työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia omaohjaajatyöskentelystä ja vuorovaikutussuhteesta lastensuojeluyksikössä. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Heino, T. 2009. Selvitys lastensuojelun nykytilasta ja kehityssuunnista. Teoksessa: Heino, T. (toim.) 2009. Erityinen lapsuus – erityinen yhteiskunnallinen vastuu. Helsinki: Julkari, 59-97

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud.p. Helsinki: Tammi
- Hotari, K. 2007. Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Tampereen yliopisto. Pro gradu.
- Hynninen, A. 2003. Jälkihuolto – lastensuojelun viimeinen mahdollisuus. Tapaustutkimus jälkihuollon asiakasnuorista ja työn tavoitteista. Turun yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Hyytinen, R. 2013. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutuksessa. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2013. Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 246-263.
- Häkkinen, P. 2000. Lasta suojaavat yhteisöt. Teoksessa: Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Ulos umpikujasta: Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2.p. Juva: Bookwell. 94-121
- Jokinen, P. 2011. Jälkihuollossa olevien nuorten kokemuksia ammatillisesta tukihenkilötoiminnasta. Helsingin yliopisto. Pro gradu.
- Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K. Oy.
- Kinnunen, S. 2000. Lasten psykiatrinen osastohoito. Teoksessa: Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Ulos umpikujasta: Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2.p. Juva: Bookwell. 73-93.
- Kivistö, J. 2006. ”Missä mä olisin muuten?” Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Turun yliopisto. Ammatillinen lisensiaattitutkielma.
- Kulmala, A., Valokivi, H. & Vanhala, A. 2003. Sosiaalityön kohtaamisia asiakkaiden kertomana. Teoksessa: Satka, M., Pohjola, A. & Rajavaara, M. (toim.) 2003. Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto: Minerva kustannus Oy, 125-146.
- Kyrönseppä, U., Rautiainen, J-M. & Airio, T. 1990. Omahaajamenetelmä: omahoitaja lapsen kasvun tukijana laitoshoidossa; hoito- ja kasvatustilanteet ja sen arviointi Naulakallion vastaanottokodissa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Kyrönseppä, U. & Rautiainen, J-M. 1993. Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.
- Känkänen, P. 2009. Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 232-240.
- Laitinen, T. & Lavi, S. 2012. Omaohjaajien kokemuksia huostaanotetun nuoren hoitoon motivoitumisesta ja motivoimisesta. Tampereen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

- Lapsen oikeudet. UNICEF. Saatavana: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus/>
- Lapset ensin. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Saatavana: <https://www.mll.fi/>
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Saatavana: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lastensuojelun käsikirja. THL. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi>
- Lindholm, C. & Stevanovic, M. 2016. Sanat. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 64-79. (e-kirja)
- Littlechild, B. 2014. Ethics in social work research. Teoksessa: Tutkiva sosiaalityö. Eettisyys ihmistyössä. Talentia-lehti: Sosiaalityön tutkimuksen seura.
- Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Mitä on lastensuojelu? 2016. Lastensuojelun käsikirja. THL
- Muuronen, K., Sariola, H. & Varsa, M. 2009. Sijaishuolto sisältä päin – tekijät tietäjinä. Kysely alalla toimiville. Talentia. Lastensuojelun Keskusliitto.
- Mäkisalo-Ropponen, M. 2011. Vuorovaikutustaidot sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.
- Mönkkönen, K. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Väitöskirja.
- Mönkkönen, K. 2007. Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita
- Pelastakaa Lapset. Save The Children. Saatavana: <https://www.pelastakaaalapset.fi/>
- Peräkylä, A. 2016. Ilmeet ja eleet. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 52-63. (e-kirja)
- Peräkylä, A. & Stevanovic, M. 2016. Kehollinen läsnäolo. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 27-39. (e-kirja)
- Ruusuvuori, J. 2016. Katse. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 40-51. (e-kirja)
- Saarnio, T. 2005. Perhetyö lastensuojelussa. Teoksessa: A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. 2.uud.p. Helsinki: Tammi.

Sinkkonen, J. 2012. Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa: A. Söderholm, A. & Kivitie-Kallio, S. (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. 2. uud. p. Helsinki: Duodecim.

Statement of Ethical Principles. 2012. IFSW. Saatavana:
<http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>

Stevanovic, M. 2016. Prosodia. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 80-96. (e-kirja)

Stevanovic, M. 2016. Sosiaaliset rakenteet. Teoksessa: Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 151-168. (e-kirja)

Tuomi, J. 2007. Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Jyväskylä: Gummerus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 7. uud.p. Helsinki: Tammi

Tuovila, P. 2001. Eheänä elämään. Lastenkoti korjaavana kokemuksena. Projektiraportti. Tampere: Suomen kasvatusta ja perheneuvontaliitto Ry.

Työnohjaus. Lastensuojelun käsikirja. THL. Saatavana:
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/tyon-tuki/tyonohjaus>

Viinikka, E., Taimi, A., Somiska, S., Ojala, M., Törrönen, S., Hajda, H., Karhunen, A., Liljeroos, T., Lamminen, R., Vartiainen-Gomez, T. & Viitala, A. 2012. Työelämän sosiaaliset ja vuorovaikutustaidot.

Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Viljamaa, J. 2010. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatusta. Juva: Minerva Kustannus Oy

Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Keuruu: Otavan kirjapaino OY.

Vuori-Kemilä, A., Lindroos, S., Nevala, S. & Virtanen J. 2008. Ihmisen hyvä. Etiikka lähihoitotyössä. Helsinki: WSOY.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. UNICEF. Saatavana:
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

LIITTEET

Liite 1: Kyselylomake omaohjaajille

Liite 1: Kysely omaohjaajille**KYSELY OPINNÄYTETYÖHÖN**

Vastaisitko ystävällisesti alla oleviin kysymyksiin, kiitos.

1. Miten määrittelet vuorovaikutuksen?

NUORI JA OMAOHJAAJA

2. Millainen on mielestäsi toimiva vuorovaikutussuhde nuoren ja omaohjaajan välillä?
3. Mitkä tekijät vaikuttavat hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiseen?
4. Mitkä seikat voivat olla esteenä hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumiselle?

VUOROVAIKUTUSTAITOT

5. Mitä ovat mielestäsi hyvät vuorovaikutustaidot?
6. Mitkä ovat omat vahvuutesi ja toisaalta oppimisen paikat?
7. Miten työyhteisössänne huomioidaan työntekijöiden vuorovaikutustaidot?

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN KEHITTÄMINEN

8. Miten mielestäsi vuorovaikutustaitoja voi parhaiten kehittää?
9. Kehitätkö tietoisesti / aktiivisesti vuorovaikutustaitojasi? Millä tavoin?
10. Miten työyhteisössänne on huomioitu vuorovaikutustaitojen kehittäminen?
11. Mitä parannettavaa nousee mieleesi, kun ajattelet omien vuorovaikutustaitojesi kehittämistä? Entä työyhteisön tasolla?